

УДК: 930.2:908:821.161.2.09(092)(477.83)«195/201»

DOI: 10.26661/swfh-2019-52-048

Історико-краєзнавчі погляди Стефана Коваліва в дослідженнях українських гуманітаріїв другої половини ХХ – початку ХХІ ст.

В. І. Драган

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка,

drahan_volodya@ukr.net

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7423-4473>

Ключові слова: Стефан Ковалів, історико-краєзнавчі погляди, творча спадщина, українські гуманітарії, західноукраїнські землі, дослідження.

У статті, охарактеризовано праці українських гуманітаріїв періоду другої половини ХХ – початку ХХІ ст., у яких прямо чи опосередковано робився акцент на аналізі історико-краєзнавчих працях С. Коваліва. В процесі проведеного дослідження подано лаконічний життєпис С. Коваліва. На основі аналізу праць українських дослідників в окреслений період, з'ясовано, що С. Ковалів є автором низки краєзнавчих досліджень, кількох спеціальних історичних, етнографічних та фольклорних праць. На їх основі С. Ковалів демонструє особливості складного соціально-економічного становища на західноукраїнських землях в останній чверті ХІХ – на початку ХХ ст. Визначено, що подальшим перспективним напрямом, має стати усесторонній аналіз праць інтелектуалів-сучасників С. Коваліва, які торкалися вивчення його різножанрової творчої спадщини.

Historical and ethnographic views of Stefan Kovaliv in the studies of Ukrainian researchers of the second half of the 20 th – byginning of the 21 century

V. Drahan

Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University

Key words: Stefan Kovaliv, historical-ethnographic views, creative heritage, Ukrainian researchers, Western Ukrainian lands, research.

The article describes the works of the Ukrainian humanities of the second half of the 20th – the beginning of the 21 century, in which the emphasis on analysis of the historical and ethnographic works of S. Kovaliv was made directly or indirectly. In the course of the study, a succinct biography by S. Kovaliv was presented. On the basis of an analysis of the works of Ukrainian researchers in the defined period, it was found that S. Kovaliv is the author of a number of regional studies, several special historical, ethnographic and folklore works. On their basis, S. Kovaliv demonstrates the peculiarities of a complex socio-economic situation in the western Ukrainian lands in the last quarter of the nineteenth and early twentieth centuries. In the course of the study, it became apparent that I. Franko took a direct part in encouraging S. Kovaliv to in-depth study of the social processes that existed in his native land. In addition, it is emphasized that the Ukrainian researchers of life and the many-sided legacy of S. Kovaliv approve of his works, believing that they attract in the first place the richness of living observations and the brightness of the descriptions, which in turn makes it possible to truly see the socio-economic the situation of the population of Eastern Galicia, as the author himself saw. It is also determined that a further promising direction should be a comprehensive analysis of the works of contemporary intellectuals S. Kovaliva, who reflected on his multi-genre literary activity.

Малознана постать Стефана Коваліва посідає чільне місце поміж українських письменників останньої чверті ХІХ ст. Це не дивно, адже він, у свій час, був відомим як письменник і педагог,

культурно-освітнянський діяч, автор шкільних підручників, публіцист та громадський діяч. Така багатогранна діяльність С. Коваліва спричинилася йому до написання великої когорти різножан-

рових праць. Зокрема, дослідники життя і творчості С. Коваліва підраховали, що ним написано 112 оповідань і нарисів, декілька десятків «Дописів із Борислава» і близько 40 педагогічних статей і методичних розробок [1].

З-поміж полишених творів С. Коваліва можна виокремити й низку праць із галузі історичного краєзнавства. Його перу належить чимало краєзнавчих досліджень, кілька спеціальних історичних, етнографічних та фольклорних праць. Саме це й зумовило появу цілого ряду досліджень, у котрих автори прямо чи опосередковано торкаються історико-краєзнавчих поглядів С. Коваліва.

Актуальність до вивчення історико-краєзнавчої творчої спадщини С. Ковалів зумовлюється в першу чергу тим, що він полишив чимало відомостей про соціально-економічне життя мешканців Борислава, про діяльність нафтопромислів і становлення робітничого класу в Східній Галичині тощо. Тут варто зазначити, що С. Ковалів здебільшого був очевидцем всіх тих подій про які згодом писав у своїх працях. Саме, особисто побачене, почуте та ним перевірене й стало основним наповнювачем художньої канви літературних творів С. Коваліва.

З огляду на те, що на сьогоднішній день немає цілісного ґрунтового дослідження, яке б повною мірою висвітлювало місце історико-краєзнавчих поглядів Стефана Коваліва у працях українських гуманітаріїв, ставимо собі за мету максимально глибоко проаналізувати праці тих дослідників, які прямо чи опосередковано торкалися аналізу історико-краєзнавчих поглядів Стефана Коваліва.

Відповідно до поставленої мети, ставимо перед собою завдання виокремити та простежити місце історико-краєзнавчих праць С. Коваліва у творчих зацікавленнях низки дослідників як радянського часу так і доби незалежної України.

Перш ніж робити аналіз праць з порушеної проблеми, хочемо подати коротку біограму Стефана Коваліва. Отже, Стефан Ковалів народився 25 грудня 1848 р. в селі Брониця на Дрогобиччині в бідній родині простих селян. Розпочав своє навчання у школі оо. Василіан в Дрогобичі, згодом продовжив навчання в нижчій реальній школі Перемишля, але через значну матеріальну скруту змушений був полишити навчання на четвертому курсі і зайнятися пошуком заробітку. З огляду на це, С. Ковалів почав працювати дяко-учителем по селах Дрогобиччини, але невдовзі осів у рідному селі Броніці [10, с. 9].

Через певний час, С. Ковалів вступає на навчання до Львівської учительської семінарії, де

проявляє непересічні педагогічні здібності, через що йому запропонували роботу викладача. Проте, через життєві обставини (у 1875 р. помирає мати С. Коваліва Анна, залишивши на нього двох молодших братів та двох сестер) С. Ковалів після закінчення навчання (отримав диплом з відзнакою) у 1875 р. повертається у рідне село на посаду народного учителя [10, с. 9-10; 18, с. 210].

Свою роботу у с. Брониця, С. Ковалів розпочав із будівництва місцевої школи, яку намагалися підпалити з метою відвернення дітей від навчання [5, с. 131-132]. 28 грудня 1879 р. Стефан Ковалів отримав призначення управителя школи в Бориславі. У 1891 р. С. Ковалів був прийнятий до Руського педагогічного товариства, заснованого 1881 р. У 1902 р. Стефана Коваліва обрано директором Бориславської віділової школи, яка під його керівництвом стала центром просвіти, завдяки покращенню навчально-виховної роботи [10, с. 11].

Фактично в період довготривалої роботи у бориславській школі (працював у ній до своєї смерті – понад 40 років), саме в Бориславі Стефан Ковалів розпочав свою активну письменницьку діяльність. Перше оповідання С. Коваліва були опубліковані у 1881 р. на сторінках популярного в Галичині колумійського журналу «Приятель дітей». Невдовзі, твори С. Коваліва друкувалися на шпальтах галицьких періодичних часописів «Діло», «Шкільна часопись», «Дзвінок», «Учитель», «Батьківщина», «Просвіта», «Буковина», «Зоря», «Бібліотека для молодіжжі» [5, с. 133] та ін.

Варто зазначити, що за життя видати значну частину праць Стефанові Коваліву допоміг Іван Франко, який часто бував у Бориславі й зупинявся в його будинку. За сприянням І. Франка, С. Ковалів друкувався в журналі «Літературно-науковий вістник», де одним з редакторів якого був саме Іван Франко. Після того як у Львові 1899 р. була заснована «Українсько-руська видавнича спілка», то за ініціативою Івана Франка Стефан Ковалів упродовж декількох років видав дев'ять збірок своїх оповідань – «Громадські промисловці», «Дезертир», «Риболови», «Похресник», «Писанка», «Чародійна скрипка», «Щаслива бабуня», «В остатній лавці», «Образки з галицької Каліфорнії» [1]. Здебільшого, Стефан Ковалів друкується у часописах, часто підписувався під своїми творами різними псевдонімами: «С. К.», «Дрозд», «Дроздишин», «С. К.», «Плескачка», «П'ятка», «Стефан», «Чубатий», «5-к», «5-ка» [7, с. 481]. Помер Стефан Ковалів 26 червня 1920 року й похований на одному із некрополів Борислава.

Незважаючи на такий плідний життєвий шлях

і творчий доробок, постать С. Коваліва після його смерті, довгий час була призабута, і це при тому, що у прижиттєвий час, до аналізу його творчості часто зверталися сучасники. Проте, з другої половини ХХ ст., гуманітарії починають активізувати свої зусилля у напрямку вивчення життєвого та творчого шляху Стефана Коваліва.

Зокрема, чи не перший крок у цьому напрямі був зроблений в радянську добу – у 1952 р. Саме тоді у Львівському книжково-журнальному видавництві побачило світ видання «Степан Ковалів. Вибрані оповідання» [12]. Тогочасний дослідник творчої спадщини С. Коваліва В. Лесин умістив у ньому передмову, де в контексті життєпису С. Коваліва звертає увагу і на творчу спадщину письменника: «За жанром більшість творів С. Ковалева – це нариси про дійсні факти і події, що мали місце в Бориславі чи навколишніх селах, і про дійсних людей, яких він особисто знав або про них чув. Ці дійсні факти письменник прагнув типізувати, художньо осмислювати. І з часом, коли збулись ті конкретні події, що про них іде мова, твори С. Ковалева стали розглядатися як звичайні оповідання...» [19, с. 20].

На наш погляд, родзинкою цього видання, стали уміщені тут спогади сина Стефана Коваліва – Юліана Коваліва про батька. У спогадах мова йде про дружні відносини І. Франка з С. Ковалівим. Зокрема констатується, що батько із І. Франком підтримував дружні відносини упродовж усього свого життя: вчений часто бував у його домі, чимало часу проводив з ним у розмовах про бориславських робітників, разом обговорювали тему селянського життя в краї, обмінювалися думками щодо літературних питань тощо [16, с. 23-24]. У своїх спогадах Ю. Ковалів пригадує епізод про один приїзд І. Франка до них у гості, і коли мати якраз хотіла накрити обідній стіл, як гість, дізнавшись від батька, що робітники спустилися у яму підприємця М. Криська щоб витягнути чотирьох мертвих робітників, то відмовився від обіду і зразу ж пішов із батьком на місце трагедії. За словами Ю. Коваліва, І. Франко із його батьком повернулися додому аж ввечером. Сам же І. Франко був схвилюваний через побачене, а тому постійно ходив по хаті повторюючи: «Як це так безкарно можна людей убивати?» [16, с. 23-24]. Охарактеризовані нами спогади, дають підставу припускати, що саме І. Франко мав безпосередній вплив на становлення і формування історико-краєзнавчих поглядів С. Коваліва.

Подібної думки дотримуються й автори «Історії української літератури у 8 томах» де у томі 4, книзі II, торкаючись постаті С. Коваліва, акценту-

ють на його літераторському таланті, підкреслюючи, що його творчість є доповнюючим елементом усього того, що відобразив у своєму циклі про Борислав Іван Франко [11, с. 99].

У контексті зазначимо, що поява цієї збірки творів С. Коваліва, була схвально зустрінута тогочасним інтелектуальним середовищем. Зокрема, на сторінках періодичного видання «Жовтень» була уміщена публікація, чи навіть свого роду рецензія Д. Дереча «Оповідання про минуле Галичини» де автор при аналізі творів С. Коваліва, акцентує на тому, що його твори дають можливість глибоко розпізнати і уявити те злиденне життя і побут населення західноукраїнських земель, за яким мав можливість спостерігати автор [8, с.120].

Дещо згодом, у 1958 р. Державне видавництво художньої літератури Києва видало книгу «Стефан Ковалів. Твори» [15]. У запропонованій передмові до видання дослідники творчої спадщини С. Коваліва В. Лесин та С. Дегтяр акцентують на тому, що «Свою літературну діяльність С. Ковалів розпочав тоді, коли йому було вже більше тридцяти років і коли за його плечима був великий життєвий досвід і вироблені переконання. Не вносячи корінних змін у спосіб відбору життєвих явищ та в принцип їх художнього відображення, письменник протягом всього творчого шляху в своїх оповіданнях та картинах розкривав дуже важке життя галицької сільської бідноти, пролетаризацію її, страхітливу долю заробітчан і робітників бориславських нафтопромислів та становище народних учителів...» [20, с. 11].

Через певний час, уже на початку 70-х років ХХ ст. на сторінках журналу «Вітчизна» С. Дзьобанем та О. Петрашем було уміщено статтю «Він писав про «Галицьку Каліфорнію», де втори торкнулися аналізу історико-краєзнавчої спадщини С. Коваліва та його співпраці із І. Франком [9].

В часі незалежності України, чи не в перше, про С. Коваліва заговорив львівський дослідник М. Гнатюк, який у 1992 р. на сторінка журналу «Дзвін» умістив статтю «Учитель життя людського», у котрій позитивно охарактеризував творчий доробок С. Коваліва, назвавши його «знавцем людських душ» [5].

З нагоди 150-ти річчя від дня народження С. Коваліва, у 1998 р. побачила світ книга Р. Горака «Стефан Ковалів», котра уміщує в собі чимало інформації про життя і діяльність С. Коваліва, його родину. Побіжно у дослідженні представлено окремі сюжети щодо його літературної творчості, формування історико-краєзнавчих поглядів, а також уміщено відомості про епістолярну та мемуарну спадщину письменника [6].

Значної уваги заслуговує монографія О. Колінько «Стефан Ковалів. Мала проза крізь призму часу (сучасна інтерпретація)», котра побачила світ у 2002 р. [17]. На її сторінках, дослідниця у розділі «Пишу, що бачу і чую»: художня парадигма малої прози С. Коваліва. Традиції та новаторство» репрезентує аналіз історико-краєзнавчих зацікавлень С. Коваліва, а саме – теми сільського життя і побуту в художньому осмисленні С. Коваліва, його внесок у висвітленні проблеми «еміграційної гарячки» наприкінці ХІХ – початку ХХ ст., характеристику бориславського циклу С. Коваліва тощо [17, с. 25-63].

Роблячи глибокий аналіз літературних праць С. Коваліва, які також мають історико-краєзнавчий характер, О. Колінько наголошує на тому, що твори С. Коваліва про Борислав є оповідними за характером, а за викладом художнього матеріалу подібні до нарисів чи до ескізних за найбільш конкретно-разючих фактів, за якими особисто спостерігав письменник у «Галицькій Каліфорнії». Вони об'єднані спільною темою, яку розкривають з різних боків, а це в свою чергу створює широкий діапазон зображуваного. Твори С. Коваліва про Борислав, єднає зміст і мотиви, що у сукупності представляє трагедію людської особистості в тогочасному суспільстві, показують причини і наслідки цих проблем тощо. Фактично у кожному творі бориславського циклу, С. Ковалів торкається проблеми жадоби до збагачення, яка призводить до морального звиродніння багатих верст тогочасного бориславського суспільства [17, с. 60].

Побіжно зазначимо, що у 2006 р. вийшла монографія В. Гетьмана «Освітня діяльність і педа-

гогічні погляди Степана Каваліва», де представлено окремі аспекти історико-краєзнавчих поглядів Стефана Ковалів через призму педагогічної та громадсько-освітньої діяльності [2].

Окрім цього, упродовж останніх років побачили світ кілька видань з недрукованої спадщини С. Коваліва, де уміщені художні твори, статті, нариси, казки, щоденник, листування письменника тощо, зміст котрих дає можливість дослідникам більш глибоко пізнати специфіку висвітлення Ковалівим окремих сюжетів з історії рідного краю його часу [13; 14].

На загал підкреслимо, що чимало дослідників (М. Шалата [22], С. Гірняк [3; 4], О. Микулич [21], Г. Коцопей [18] та ін.), які у контексті аналізу педагогічної, освітянської, громадської діяльності С. Коваліва зверталися до аналізу його історико-краєзнавчих праць на тему соціально-економічного становища західноукраїнських земель в останній чверті ХІХ – на початку ХХ ст.

Отже бачимо, що упродовж другої половини ХХ – початку ХХІ ст. нагромадився значний масив досліджень, у яких автори прямо чи опосередковано торкаються теми історико-краєзнавчих поглядів С. Коваліва. Ключовим акцентом цього доробку виступає схвальна думка щодо історико-краєзнавчої творчої спадщини С. Коваліва, а особливо до її неоціненної значимості у напрямі вивчення особливостей суспільно-політичного життя на західноукраїнських землях в період останньої чверті ХІХ – початку ХХ ст. З огляду на це, перспективним напрямом є глибокий аналіз праць інтелектуалів-сучасників С. Коваліва, які рефлексували на його письменницьку діяльність.

Джерела та література

1. Власюк А. Забутий письменник Стефан Ковалів / А. Власюк. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://obozrevatel.com/author-column/zabutij-pismennik-stefan-kovaliv.htm?full=1>.
2. Гетьман В. Освітня діяльність і педагогічні погляди Степана Каваліва : монографія / упорядник Наталія Калита / В. Гетьман. – Дрогобич : Вид-во ДДПУ, 2006. – 86 с
3. Гірняк С. Стефан Ковалів: штрихи до мовного портрета / С. Гірняк // Актуальні питання гуманітарних наук : міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка / [редактори-упорядники В. Ільницький, А. Душний, І. Зимомря]. – Дрогобич: Посвіт, 2015. – Вип. 12. – С. 248-254.
4. Гірняк С. Тексти творів Стефана Коваліва як репрезентанти мовних особливостей Східної Галичини / С. Гірняк // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 10 : Проблеми граматики і лексикології української мови. – 2014. – Вип. 11. – С. 171-177.
5. Гнатюк М. Учителю життя людського / М. Гнатюк // Дзвін. – 1992. – № 7-8. – С. 131-136.
6. Горак Р. Стефан Ковалів. До 150-річчя від дня народження / Р. Горак. – Трускавець: «Франкова Криниця», 1998. – 127 с.
7. Дей І. О. Словник українських псевдонімів та криптонімів (ХVІ – ХХ ст.) / І. О. Дей. – К.: Видавництво «Наукова думка», 1969. – 559 с..
8. Дереч Д. Оповідання про минуле Галичини / Д. Дереч // Жовтень. – 1953. – № 6. – С. 117-121.

9. Дзьобан С., Петраш О. Він писав про «Галицьку Каліфорнію» / С. Дзьобан, О. Петраш // Вітчизна. – 1973. – № 11. – С. 185-189.
10. Документально-мистецька виставка «Стефан Ковалів і образки з галицької Каліфорнії». – Дрогобич: Музей «Дрогобиччина», 2013. – 28 с.
11. Історія української літератури: У 8 т. / Ред. колегія: Є.П. Кирилюк [гол. ред. та ін.]. – К.: Наукова думка, 1968. – Т.4, Кн. II. – С. 90-100.
12. Ковалів С. Вибрані оповідання / Упорядкування, вступна стаття та пояснення слів В. Лесина / С. Ковалів. – Львів : Книжково-журнальне видавництво, 1952. – 248 с.
13. Ковалів С. Оповідання, статті, щоденник (З недрукованої спадщини) / С. Ковалів. – Дрогобич: Сурма – Львів – інститут МАУП, 2011. – 204 с.
14. Ковалів С. Оповідання. Казки. Листи (З недрукованої спадщини) / С. Ковалів. – Борислав, 2009. – 183 с.
15. Ковалів С. Твори / Упорядкування, підготовка текстів, вступна стаття, примітки і словник канд. філолог. Наук В. М. Лесина та С. І. Дігтяра / С. Ковалів. – К. : Державне видавництво художньої літератури, 1958. – 723 с.
16. Ковалів Ю. Спогади про Сепана Ковалева / Ю. Ковалів // Ковалів С. Вибрані оповідання / Упорядкування, вступна стаття та пояснення слів В. Лесина. – Львів : Книжково-журнальне видавництво, 1952. – С. 23-29.
17. Колінько О. Стефан Ковалів. Мала проза крізь призму часу (сучасна інтерпретація) / О. Колінько. – К. : Знання України, 2002. – 177 с.
18. Коцопей Г. Питання виховного ідеалу української молоді у творчій спадщині Стефана Коваліва / Г. Коцопей // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи : збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини / [ред. кол.: Побірченко Н. С. (гол. ред.) та інші]. – Умань : ФОР Жовтий О. О., 2014. – Випуск 48. – С. 209-216.
19. Лесин В. Стефан Ковалів / В. Лесин // Ковалів С. Вибрані оповідання. – Львів : Книжково-журнальне видавництво, 1952. – С. 3-22.
20. Лесин В., Дігтяр С. Літописець дореволюційного Борислава / В. Лесин, С. Дігтяр // Ковалів С. Твори. – К. : Державне видавництво художньої літератури, 1958. – С. 3-33.
21. Микулич О. Борислав у творчості Стефана Коваліва / О. Микулич // Іван Зег. Серія : Видатні постаті у нафтовій історії міста Борислава. – Дрогобич : видавець Сурма С., 2008. – С. 72-82.
22. Шалата М. Невідоме з творчості С. Коваліва / М. Шалата // Ковалів Стефан. Оповідання. Казки. Листи (З недрукованої спадщини). – Борислав, 2009. – С. 3-12.